

Györffy István magyar juhai

„Később hallottam, hogy a tanár úr tudóstársai nem helyeselték mindenben ezt a módszert.

Én el voltam tőle ragadtatva.” [\[1\]](#)

Pécsi néprajzos tanulmányaim vége felé, a 2000-es évek közepén érlelődött meg bennem a szándék, hogy a magyarországi tradicionális juhászatról, azon belül a szilaj tartásról gyakorlati tapasztalatokat szerezzek, amire juhászbojtárként volt a legnagyobb lehetőségem. [\[2\]](#) A témában való elmélyedésemet Filep Antal igyekezett tudományos mederben tartani, majd eltökéltségemet megértve, jóindulatú beletörődéssel ajánlotta figyelmembe Györffy István esetét, aki néprajztudós létére, halála előtt néhány évvel juh falkát vásárolt magának. Így terelődött figyelmem Györffy munkásságára. A tudománytörténeti irodalom ezidáig csak érintőlegesen foglalkozott Györffy István által tartott magyar fekete juhok történetével, és nem kísérelték meg árnyalni a téma helyét tudományunk atyamesterének munkásságában.

[\[3\]](#)

Írásomban megkísérlem az ő és tanítványai, munkatársai publikációiban elszórtan található utalásokból érzékeltetni Györffy juhtartással kapcsolatos szándékainak lehetséges szaktudományi mozgatórugóit.

A személyes érintettség tudományos témává válása

„Etnográfia írója saját életének krónikása és történész is egyben.” [\[4\]](#)

Első kérdés, ami megvilágításra szorul, hogyan került kapcsolatba Györffy István a magyar juh (*Ovis aries strepsiceros Hortobagyensis*) [\[5\]](#) fekete színváltozatával, és ez miért vált nála tudományos témává is? Válaszunk korszerűen és röviden: egy társadalomba született a juhval. A természet, azon belül a haszonállatok és a kultúra kapcsolatának vizsgálata egyidős a néprajztudománnyal, mivel az embernek a mai napig lelki és gazdasági szüksége az állattartás, és ennek módzatai döntő befolyással bírnak a kultúra egészére. Az úgynevezett fajtaváltások például együtt jártak a kultúraváltással is, gondoljunk csak a külterjes tartásról a belterjes tartásra való átállás magyar kultúrára gyakorolt széleskörű hatásaival.

[6]

A jószág-ember kapcsolatok a népi kultúrát olyan szinten határozták meg Magyarországon, hogy a társadalom kifejezésbe érdemes beleérteni a haszonállatokat is.

[7]

Például Györffy karcagi kun [8] szűrszabó fiaként első kézből ismerte a magyar juhok jelentőségét a tradicionális magyar kultúrában. A magyar juh egyik utolsó reliktumterületéről származott. A fajta iránt mutatott érdeklődését híven tükrözik a tárgyban készített nagyszámú fényképei.

[9] A témára való odafigyelés gyakorlatilag egész pályafutása során tetten érhető. Első szakmai megbízatása nem véletlenül egy országos szűrgyűjtemény létrehozása volt, amiben „belső” látásmódja és „érintettsége” kiválóan társult tudományos módszerességével. Máig példaértékű cifraszűrről írt monográfiájában már kitért arra, hogy a szűrkészítés egyik legnagyobb nehézsége az alapanyagul szolgáló magyar juh gyapjú hiánycikké válása és a helyettesítésére szolgáló erdélyi behozatal nehézsége.

„Ezenkívül gazdasági okai is vannak a szűr pusztulásának. A nyersanyag nehezen szerezhető be. Maga a magyar vagy purzsa juh, – melynek gyapjából készül a szűrposzló[!] – kiveszőben van, a haszonhajtóbb merinó juh mindenütt háttérbe szorítja. A román megszállás elvágta a szűrszabókat az erdélyi szász szűrcsapóktól s az erdélyi szűrposztót nagy vám terheli. A veszprémi szűrposztó gyár hazai nyersanyag híján délamerikai gyapjúból dolgozik, melyet a szállítás drágít meg.”

[10]

Kutatóként nemzetközi rálátással rendelkezett a hagyományos juhtartás témakörére. A Kereskedelmi Akadémia Keleti Múzeumának „gyűjteménykezelőjeként” több balkáni terepbejáráson vett részt, majd katonaként a Teleki Pál szervezte Lenárd-féle kis-ázsiai expedíciónak is tagja volt. [11] Ezekről közölt munkái közül kiemelkedőek a dobrudzsai juhtartásról közölt ismertetése.

[12]

A magyar juh etnográfusai

„Györffy István tudós volt, aki tudásával az életre akart hatni.” [13]

Györffy István minden téren a tettek embere volt. Távol állt tőle a „karosszék-etnológia” [14] és amellet, hogy rengeteg időt töltött a levéltári anyag kutatásával, adatait következetesen a helyszínen pontosította.

[15]

Annak a nemzetközi kutatónemzedéknek a tagja volt, akik a 20. század első harmadában kimentek a „terepre” és közelről megfigyelték egy másik kultúra mindennapjait, lejegyezték megfigyeléseiket.

[16]

Tudását a későbbiekben nem csak leírásra, kutatásra, de az örökségvédelem előmozdítására és értékközvetítésre is felhasználta.

[17]

Így járt el egyebek mellett a szűrszabó mesterség „nyersanyagát” adó juhok esetében is. A néphagyomány és a nemzeti művelődés című, mai megközelítéssel élve örökségvédelmi program 16. pontja a Magyar népi állattartás címet viseli. Áttekinti a tudományosan addig meghatározott tájfajtáinkat és külön kitér a magyar juh kérdésére:

„A XVIII. század végén honosítottuk meg finom gyapja miatt a merinó-juhot s a XIX. század végére kiirtottuk érte ősi magyar tájfajtáinkat, a pödröttszarvú! hortobágyi magyar racka-juhot és a csigaszarvú erdélyi rackát. Régi tájfajtáinkat, ridegmódra[!], a szabad ég alatt teleltettük s azok minden vészszel[!] szemben igen jól ellenállottak. Viszont a kényes természetű merinó-juhokat sokféle betegség tizedeli, mert még máig sem akklimatizálódott teljesen. Közben az ausztráliai és egyéb tengerentúli gyapjúbehozatal miatt a merinótartás nálunk is elvesztette gazdaságosságát, ellenben a rackagyapjút szőnyeg-, szűrposztó- és pokrócgyáraink ma már Argentínából kénytelenek behozatni, szűcseink pedig a subának való rackajuhbőrt Romániából szerzik be, mert racka juhunk alig van az országban pár ezer darab. A pödröttszarvú[!] magyar rackajuh, melyből a Hortobágyon is ma már csak 2500 példány él, másutt sehol a világon nem található. Hankó Béla professzor kutatásai azt igazolják, hogy nagyobb testű, ízletesebb húsu, nagyobb és sűrűbb tejhozamú, mint a merinó, mégis ki hagyjuk veszni, mert nem külföldi, ennél fogva nem lehet jó.” [18]

Györffy korát megelőzve mutatott rá, hogy a későbbi fajtanemesítések pótolhatatlan géntartalékai vesznének kárba tájfajtáink elvesztésével. *„Hiszen a tenyésztés időről-időre változó céljainak megfelelőleg[!] ismét szükségünk lehet reájuk, vagy mint tenyészállatot külföldre szállíthatjuk, olyan helyekre, ahol ma jobban megfelelnek.”*

[

19]

Napjaink génmegőrző intézkedései is ezen elgondolásból indultak ki.

[20]

Bár közvetlenül juhtartás témakörben keveset publikált, [21] tudására fényt vet, hogy több kutatót pártfogolt ebben a kutatási irányban, úgymint Málnási Ödönt, Nagy Ödönt, Borzsák Endrét, Tálasi Istvánt és nem utolsósorban K. Kovács Lászlót. Kutatásaikat térképre vetítve látszik, hogy Györffy a Kárpát-medence egészén „kerestette” a magyar juh nyomát.

Málnásinak köszönhetjük a tradicionális magyar juhtartás első etnográfiai leíró

esettanulmányát. [22] „A következő sorokban a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára igazgatójának, dr. Bátky Zsigmondnak kezdeményezésére és a magyar szilajpásztorélet[!] kiváló kutatójának, dr. Györffy István igazgató örnek közvetlen tájékoztatása alapján a régi magyar juhászatra nézve általánosan jellemző szoboszlai[!] juhászatot ismertetem, míg a folklorisztikus elemekről csak egy kis összefoglalást nyújtok.” [23]

Málnási még a közvetlen terepmunkában is kapott segítséget Györffytől, aki tehát nem csak hallott a hajdúszoboszlói Angyalháza-pusztáról, a kutatás fő helyszínéről, hanem járt is ott Málnásival anélkül, hogy arról valaha publikált volna.

„Kedves kötelességemnek vélem, hogy ezen a helyen is megköszönjem a Néprajzi Múzeum tisztviselőinek dr. Bátky Zsigmondnak ismételt buzdítását, dr. Györffy Istvánnak a kutatás helyszínén adott szakszerű tanácsait”

[24]

Nagy Ödönt a fiatal református lelkészt Györffy vezette be az etnográfia módszertanába és a korabeli célkitűzésekbe 1937–1938-ban. [25] Hogy mi felé „irányította” tanítványa figyelmét a professzor, az kitűnik Nagy első írásából, amiben szülőfaluja Mezőpanyit juhtartó gyakorlatát ismertette. Az eseten tetten érhető, hogy Györffy széles körű kutatási hálózat kiépítésén dolgozott, és a környezetében megforduló alkalmas embereket igyekezett rávenni a téma kutatására. Tudományszervező munkájának azonban kevés írásos dokumentuma maradt ránk, mivel leginkább négyszemközti beszélgetéseken keresztül ismertette az egyes kutatóknak szánt feladatokat. „Beszélgetve tanított és nevelt.

[26]

A célkijelölés olyan jól sikerült, hogy a több témában elmélyedő tudós lelkész még 1992-ben is publikált tradicionális juhtartás témakörben.

[27]

Tálas István tanári diplomájának megszerzését követően, Györffy témavezetésével végezte a Duna-Tisza közének pásztorvilágáról néprajzi doktori kutatását az 1930-as évek közepén. [28] Később a Dunántúlon, Szentgálon folytatott kutatásainak nagy eredménye volt, hogy bizonyította, a magyar juh hortobágyi változata korábban nem csak ott élt, hanem a Dunántúlon is honos volt.

„A juhajok vizsgálata meglepő és örvendetes eredménnyel járt. Az öregek szerint német birkának nevezett, s ma kizárólag tenyésztett juh faj mellett az ősi magyar juh eleven emléke is előkerült, néhány hasznos és jellemző tenyésztési vonásával.”

[29]

Később tanszékevezetőként pártfogolta a következő nemzedékek juhászati témájú kutatásait, ugyanakkor nevezetes mondása volt, hogy a

„kutatás szemhatárát érdemes a juh seggénél magasabbra helyezni.”

[30]

K. Kovács László juhászati munkássága az egyik legismertebb a Györffy-tanítványoké közül. Az 1940-es években végzett erdélyi terepmunkáján alapuló témában írt szakkönyve a Borsa-völgyi juhászat megkerülhetetlen szakmunka és alapvető módszertani kézikönyv. [31] A magyar juh témában elévülhetetlen érdeme, hogy 1950-ben filmekben dokumentálta a magyar juh hortobágyi tartástechnológiáját.

[32]

Azonban volt egy tanítvány, akit a magyar juh kérdés közvetlen kutatásával bízott meg Györffy István. Borzsák Endrét, akkoriban talán legközelebbi tanítványát, kifejezetten azzal a feladattal küldte 1938-ban a Hortobágy környékére, hogy a magyar juh hagyományos tartását és társadalmi közegét kutassa. A tanítvány doktori disszertációt kívánt készíteni a témában. *„Alulírott hivatalosan igazolom, hogy Borzsák Endre szigorló bölcsész úr[!] a Pázmány Péter Tudomány Egyetem Néprajzi Intézetének megbízásából Hajdu[!], Jásznagykunszolnok[!], és Heves megyék területén a népi juhászat tanulmányozásával foglalkozik. Felkérem a világi és egyházi hatóságokat s nemzeti kultúránk minden hívét, hogy Borzsák Endre urat tudományos munkájában támogatni sziveskedjék[!].”*

[33]

Borzsák már korábban is kutatott juh témában, [34] személyes érintettségét pedig tagadhatatlanul jelzi életrajzi adata, miszerint értelmiségi család sarjaként 14 éves korában Monorról Bugacra szökött a pásztorokhoz.

[35]

Még középiskolásként kapcsolódott be a néprajzi gyűjtésbe. 1934-ben a tanszék megalakulásakor természetföldrajz szakról néprajz szakra iratkozott át és Györffy egyik legígéretesebb tanítványa lett. Így esett rá a választás, hogy ő kutassa a tradicionális magyar juh tartás még fellelhető emlékeit. Munkáját 1939-től a Néprajzi Múzeum munkatársaként végezhetette.

[36]

Györffy az oktatásban is szerepeltette a juhfalkáját, amikor 1939-ben tanszéki kirándulást vezetett megtekintésükre Ecseg-pusztára, ahol igyekeztek a lehető leghagyományosabb módon tartani a jószágokat. Személyesen vezette be tanítványait a terepmunkába. [37] Személyes meglátásom az, hogy a Györffy azért is szorgalmazhatta Borzsák munkáját, hogy muzeológusi gyűjtése eme ritka tárgyát, saját falkáját, megfelelő „állagmegóvásban” részesíthesse és „hiteles” körülmények között tarthassa.

[38]

Ehhez kellett volna Borzsáknak a magyar juh tartástechnológiai leírását elkészíteni azok között a gazdák és juhászok között, akik még „magyar módra” tartották a „magyar juhot” a fajta reliktumterületén, a Hortobágy vidékén.

„Adataimat terepen, elsősorban a hortobágyi pusztán, másodsorban Debrecen város

múzeumában, levéltárában stb. 1937–1939-ig gyűjtöttem, professzorom, Györffy István utasításai alapján. A gyűjtött anyagot »Adalékok a magyar juhtartáshoz« címen dolgoztam fel. Ennek a munkának egy része jelen – Meddőnyáj – dolgozatom. A többi anyag ezidőszereint[!] feldolgozva a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában található, részint még munkában van.”
[39]

A legjobb tanítványát egy professzor mindig a legsürgetőbb és legfontosabb feladattal bízta meg. Az sem ritka, hogy a tanítvány egy életre hú marad a mester által adott legutolsó feladathoz, ahogy azt Borzsák Endre is tette, de Nagy Ödönnél és K. Kovács Lászlónál is tetten érhető. Mikor „tisztázatlan” körülmények között Borzsákot elbocsájtották a Néprajzi Múzeumból 1946-ban, majd Monoron is szembe került a „párttal”, önkéntes száműzetésbe vonult a közeli Tete-pusztai birtokára 25–30 juh társaságában, és ott legeltetett egészen 1956-ig, nyolc éven keresztül. Lehetőségeihez mérten részt vett a tudományos életben is. Az 1937-1940 között folytatott juhászati gyűjtéseiből összeállított 50 oldalas pályamunka, első díjat nyert az 1961-es Néprajzi Gyűjtő pályázaton (P/291/1961). Ebből született A meddőnyáj című Ethnographia cikke 1964-ben, a Györffy előtt tisztelgő számban. Borzsák, aki hat nyelven beszélt és Györffy legtehetségesebb tanítványai közé tartozott, nem véletlenül, vagy úri passzióból lett „magatartí[!] juhásszá”, elvhűsége, rendszerellenessége mellett komolyan felmerül annak a lehetősége, hogy a mestere által leghatékonyabbnak vallott néprajzi módszerrel élt: az „elsajátítással”. „A terepmunkát, az adat- és tárggyűjtést fáradhatatlanul végző muzeológus szemléletmódja nyilatkozik meg abban, hogy a népi tudás elsajátítását tartotta a legjobb néprajzi módszernek”
[40]

Az elsajátítás módszerének hatékonyságát méltatta Keszi Kovács László 1961-es lektori ajánlásában: „Borzsák Endre a legjobb szakértője a magyar juh-tartásnak... ismét bizonyóságot tesz anyagismerete bőségéről, megbízható pontosságáról, az általa gyűjtött anyag életszerű, kifogástalan és mindamellett a legmesszebbmenő tudományos igényeket kielégítő interpretáló készségről... Azon kellene lennünk, hogy a gazdag anyagot, amit összegyűjtött, és a juhászok között forgolódva megtanult, maradéktalanul írja le. Joggal mondom, hogy Borzsák Endre a legjobb adatközlő a magyar juhászatot illetően.”
[41]

A juhtartó tudós és az örökségvédelem

„Az etnográfus a múltba visszanezve kutat és gyűjt, gondoz és fenntart.” [42]

A génmegőrzés fontossága melletti elvi és szakmai állásfoglalás miatt társult Györffy esetében a fajmentésben való gyakorlati szerepvállalással? Selmeczi Kovács Attila által írt Györffy Istvánról szóló életrajzának egyik bekezdésében szól a fekete magyar juhokról: „Hogy mennyire a lelkén viselte a magyar tájfajták megmentésének ügyét, azt számos írásán és

lankadatlan agitációján túl személyes példaadása is mutatja. Amikor Hortobágyon felfedezte az utolsó tisztavérű[!], fekete csavarosszarvú[!] rackanyáját, mind a 120 darabot megvásárolta, és áldozatot nem kímélve gondoskodott róluk, nagy reményeket fűzve tenyésztésükhöz. Györffy Lajos emlékezik meg arról, hogy Túrkeve tanácsa adott helyet a nyájnak az ecsegi legelőn, amelynek évszázados mozdulatlanságába új színfolt vegyült a villogó szemű, harcias külsejű magyar juhok fekete nyájával. Telelőkarámjuk pedig az ősi rideg állattartás emlékét idézte. (Györffy István hirtelen halála után a nyáj visszakerült Debrecen környékére, ahol a háború alatt elpusztult.) Ezt a példát azonban semmiképpen sem tulajdoníthatjuk a szilaj pásztorok letűnt világa utáni nosztalgiának, hanem sokkal inkább a nemzeti értékek megmentését szolgáló türelmetlen tenni akarásnak, amely személyiségének olyannyira jellemző vonása volt” [43]

Selmeczi Kovácsnak Györffy „védelmében” megfogalmazott soraiból kiérződik, hogy a juhtartást „szilaj pásztorok iránti nosztalgiaként” értelmezték sokan a szakmában, mellékszálát, szélsőséget láttak benne, egyfajta túlzott buzgalom eredményét. Ezzel szemben Selmeczi Kovács rámutat, hogy a „nemzeti értékek megmentése” Györffy életében egy átfogó, mai értelemben örökségvédelmi szemléletet és cselekménysor részét képezte.

[44]

Györffy és a néprajztudomány nem volt társtalan a magyar juh iránti érdeklődéssel. [45] Az őshonos tájfajták „mentése” része volt a korszakban a tudományos szereplők által serkentett nemzeti örökségvédelmi törekvéseknek. Ekkor vált a közvélemény előtt ismertté számos ma már emblemikus „őshonos” tájfajtánk, mint a magyar szürke marha, a komondor, a székely ló és nem utolsósorban a magyar juh és annak fekete színváltozata. A fajtavédelem terén sokáig úttörő munkát végző Hankó Béla professzor, Györffy István személyes jó barátja, halbiológusként lett a tájfajták „apostola.” Hankó Györffyhez hasonlóan levéltári adatok alapján bizonyította az Alföld lecsapolásának nagyarányú fajpusztulást okozó hatását, és ezáltal ökológiailag és társadalmilag is kártékony következményeit.

[46]

Kettejük termékeny szakmai működése eredményezte, hogy az őshonos tájfajták tudományos, majd politikai elismerésben részesültek és bekerültek a születőben lévő természetvédelmi rendszer védőszárnyai alá. Hankóról az utókor megállapította, hogy:

„[ő] a magyar őstörténetbe ágyazva igyekezett a magyarság jellemző állatfajtaikat meghatározni, azokat – mintegy a magyarság tudatának, jellemének őrzőit – az elkövetkező nemzedékek számára megőrizni.”

[47]

Hankó és Györffy osztotta a korszak egyik legjelentősebb, Karácsony Sándor nevével fémjelzett magyarországi társadalomkritikai áramlat alapvető nézeteit. [48] Eszerint az erőltetett és elsietett polgárosítás eredményeképpen nem sikerült a „nyugati kultúra” előnyös adaptációja sem gazdasági, sem kulturális téren, mert nem vették kellőképpen figyelembe, sőt nem is ismerték sem a „nép” vagyis az őshonos kultúrák mentális sajátosságait, sem pedig azt az ökológiai környezetet, amiben ez a „lelki alkat” kifejlődött.

[49]

Ennek a szemléletnek egyik megnyilvánulási formája volt az úgynevezett fajtaváltás tudományos bírálata. „A földművelésügyi[!] minisztérium állattenyésztési osztályának nem az volna a feladata, hogy más viszonyok között bevált idegen állatokat telepítsen[!] az országba, hanem az, hogy ősi magyar állatfajtáinkat megmentse és a mai szükségletnek megfelelő fajtákat tenyésszen ki belőle.”

[\[50\]](#)

„A magunk értékeinek meg nem becsülése onnan ered, hogy nem ismerjük a népi hagyományokat. Gazdasági tudást idegen, főleg német könyvekből szerzünk, ezekben pedig nincs szó magyar tájfajtákról, ennél fogva nem veszünk róluk tudomást. Már magában az a tény is elegendő a leértékelésükre, hogy a paraszt ember kezén vannak, pedig sok tekintetben értékesebb, mint az importált fajták.”

[\[51\]](#)

Az ebből a szemszögből közelítők számára az őshonos tájfajták ugyanúgy a kulturális örökség részét képezték, mint a tárgyak, a folklórszövegek vagy az épületek, egyben alapját jelenthették a mezőgazdaság okszerű korszerűsítésének is. Eltűnésüket nem a fejlődés velejárójának, hanem gazdasági veszteségnek és súlyos hibának értékelték. A tudományos munka mellett azonban sürgető volt a fajtamentés gyakorlati megvalósítása is.

Györffy és tanítványai szemléletében a néprajztudomány szervezeteinek feladata nem csak a magyar kulturális örökség feltárása volt, hanem a megőrzése is. Akkoriban a tárgyaknak a múzeumok biztosítottak szakszerű elhelyezést. Keszi Kovács László skandináv mintára kidolgozta a Néprajzi Múzeum nem tárgyi gyűjteményét tartalmazó Etnológiai Adattár tervét 1938-ban. Szintén a kulturális örökségünkbe részét képező őshonos jószágok viszont elviekben a természetvédelem hatáskörébe tarozhattak volna, ha az nem áll még a néprajzi intézményrendszernél is kezdetlegesebb fokon.

Az 1935-ben elfogadott IV. törvénycikk „az erdőkről és a természetvédelemről” által életre hívott Országos Természetvédelmi Tanács (OTvT) lehetővé tette az őshonos tájfajtáink védelmét is, alakuló ülését 1939. április 17-én tartotta. [\[52\]](#) A tanács tagja, majd 1940-től elnöke volt Cholnoky Jenő geográfus, Györffy egyik kedvelt professzora, aki a településtörténet és az emberföldrajz felé terelte figyelmét és később is szoros kapcsolatban álltak. Az őshonos fajták védelmének Györffy által felvállalt eszméje így közvetlenül hatott az OTvT munkájára. Ennek köszönhetően 1941-ben a magyar juh fekete színváltozatát felvették a védelemre jogosult 20 magyarországi emlősfaj listájára.

[\[53\]](#)

Viszont a tájfajták gyorsabban sodródtak a kipusztulás felé, mint amilyen sebességgel az állami természetvédelem kiépült. Az 1930-as évek végén főleg a települések hidalták át ezt a hiátust, így például Debrecen városa komoly szerepet vállalt a magyar szürke marha génmegőrzésben azzal, hogy fenntartott belőlük egy gulyát. [\[54\]](#) A magyar juhnak, különösen a

fekete színváltozatnak viszont nem akadt ilyen patrónusa. Györffynek magának is voltak határozott elképzelései a génmegőrzés lehetséges menetéről az állami intézményrendszer keretein belül és feltehetően nem maga akarta személyesen orvosolni a kérdést.

„Szükséges volna, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum állattára feladatául tűzné ki a magyar háziállat-tájfajták alapos tanulmányozását, mert szerintünk ez az Állattár legnemzetibb feladata. A Fővárosi Állatkertben meghonosítandók volnának az összes magyar tájfajták. Ezenkívül a Hortobágy-pusztán és Bugacon az ősi magyar parlagi lovakból 1–1 törzsménest, a magyar szarvasmarhából 1–1 törzsgulyát, a kétféle rackajuhból 1–1 tenyésznáját[!], azonkívül a két említett pusztán 1–1 komondor- és pulitenyészetet honosítanánk meg, hogy évezredes tájfajtáink ne vesszenek ki hírmondó nélkül.”

[\[55\]](#)

Ameddig erre lehetőség nyílt, addig Györffy, mint élő kultúrtörténeti emlékeknek, a múzeumi rendszeren belül is megkísérelt helyet biztosítani. Egyfajta megoldást a néprajzi szabadtéri múzeumi forma is kínált, tervezésekor gondoltak az őshonos tájfajtákra, részét képezték volna a kiállításoknak, mint „élő dokumentumok”. Ismert volt a hazai néprajztudósok előtt, hogy Kolozsvárott 1929-ben megalapították a Parcul National szabadtéri múzeumot, ami őshonos háziállatok bemutatóhelyeként is szolgált volna a tervek szerint, és egyik első működő egysége éppen egy havasi juhtenyészet volt. [\[56\]](#) Vargha László a magyar szabadtéri múzeumról írt programadó cikkében már szerepel a magyar juh, mint a leendő múzeum szerves része.

[\[57\]](#)

”*Kiveszőfélben lévő és halálra ítélt ősi állattájfajtáink megmentésére a magyar nép ligeténél sem volna megfelelőbb hely. A már alig található magyar hoszszúszőrű[!] rackajuhok[!] és szalonlai sertések tartása nemcsak azok megmentését adná, de mintegy szerves kiegészítésül is szolgálna magyarán a népi állattartás természetes és mesterséges enyhelyeit[!], szárnyékot, karámot, garádot, isztrongát, elletőt, birkaszínt, továbbá a pásztor cserényét, tüzelős istállóját stb. Népi állattartásunk jellegzetes formáit és szokásainak gazdag változatosságát.”*

Ez az elképzelés öltött testet később egy másik jeles Györffy tanítvány, Lükő Gábor által tervezett Bugaci Szabadtéri Gyűjteményben.

[\[58\]](#)

Mielőtt a szükséges állami finanszírozású intézkedések megtörténhettek volna, a magyar juh fekete színváltozata a kihalás szélére került, ezért közvetlen cselekvésre volt szükség.

Hankó Béla Az ősmagyar fekete juhnyáj című esettanulmányában adta közre a fekete magyar juh fajtátörténetét, alaktani leírását, tradicionális tartástechnológiáját és a megmentésére tett addigi erőfeszítéseket, ismertetve abban Györffy István szerepét. [\[59\]](#) Írásából a Selmeczi Kovács által írtaknál jóval árnyaltabb és pontosabb képet kapunk. A füzetből kiderül, hogy eredetileg Hankó Béla hívta fel a közvélemény figyelmét az utolsó nagyobb fekete magyar juh falkára [\[60\]](#)

Debrecenben, ami özvegy Kovács Jánosné tulajdonában volt, aki férje (néhai, hősi halált halt Juhos Kovács János) iránti kegyeletből tartotta őket.

[61]

Györffy István akkor került közelebb az eseményekhez, amikor Hankó Béla felhívta a figyelmet arra, hogy halaszthatatlanná vált a juhok városi, állami vagy magán megvásárlása, egyben tartásuk és tovább tenyésztetőségük érdekében. Az özvegy halála után ugyanis a falka négy részre szakadt az öröklés miatt. Debrecen városa és az állam nem vállalták a feladatot, így magánemberek fogtak össze. Ekkor vásárolt Györffy István is „60 darab egyéves jerkét és 6 darab ugyanilyen kost” [62] A falkát feltehetően halála előtt két évvel, 1937-ben vásárolta meg. Hankó szövegéből nem világos az időpont, de kiderül, hogy fia, Györffy György „éppen” gondokkal küzdött, mert a bárányok gyengék lettek és a nyáj is beteg lett. 1941-ben 80 darab juha volt. Ez a gyenge szaporulat, mivel 60 előhasi jerkének becsületesen 60 utóda lenne, viszont így feltételezhető, hogy megszülettek, és Túrkeve már egy 120 darabos állománynak adott helyet, mindenesetre mire Hankó szeme elé kerültek, már csak 80 volt belőlük, talán pusztulás miatt. [63]

Györffy megpróbálta az önként vállalt, mégis feltehetően kényszerű helyzetet előnnyé alakítani és a néprajztudomány, valamint az általános örökségvédelem javára kamatoztatni. Egy tájfajta fenntartásának egyik elsődleges feltétele ma is annak a tartástechnológiának és társadalmi környezetnek az alapos ismerete, amiben a fajta kifejlődött és szerepet töltött be. [64]

Györffy István, Hankó Béla és Borzsák Endre tradicionális tartástechnológiákat dokumentáló tudományos munkássága mára pótolhatatlanná vált. Napjainkban a magyar juh fekete színváltozatának nyilvántartott és minősített anyajuh törzsállománya a 2017-es adatok alapján Magyarországon 2600 darab, 45 tenyésztő kezén. Fő tenyésztőterülete a Tisza-mente. [65] Megállapítható, hogy a fajtaváltozatot az 1930-as évekhez képest megmentették a kipusztulástól. Viszont eközben gyökeresen átalakult a fajtakialakító hagyományos tartástechnológia.

„A mai napig alig van olyan tenyésztő, aki akár egész éven át épület nélkül tartaná juhait. A közelmúlt tankönyveiben a juhot is iparszerű tartásmódra akarták kényszeríteni. Se szeri se száma szakirodalmunkban az intenzív tartási és takarmányozási módszerek ismertetésének és annak a gazdaságosságra gyakorolt pozitív hatásainak bizonygatására. Pedig a gazdaságosság alapja a mennél olcsóbb tartás, és az azt kiegészítő jó takarmányozás. A természetszerű tartás célszerűségét ma már az egész világon hangoztatják, nálunk is régóta kísért már! Sajnos, mindig csak kísért. Sokat beszélünk róla, de kevesen gyakorolják. Pedig háziállataink termékenységét csak úgy fokozhatjuk, ha természetüknek megfelelő környezetben tartjuk őket és termelésüknek megfelelően takarmányozzuk.” [66]

Ennek fényében a néprajztudomány halaszthatatlan feladata a magyar juh dokumentált, hagyományos tartástechnológiájáról összegyűjtött kutatási eredmények közkinccsé tétele annak érdekében, hogy a kutató elődök áldozatkész munkája betölthesse eredeti örökségvédelmi feladatát. [\[67\]](#)

Felhasznált forrás:

Bereczky Imre

1979 *Györffy István, mint néprajzos nevelő*. Etnológiai Archívum Kézirattár, EA 418/1979

Hivatkozott irodalom:

A. Gergely András (összeáll.)

(é.n.) *Kulturális antropológia. Tantárgyi forrásanyag az Ember-, erkölcs- és vallásismeret tantárgyhoz.* Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara, Veszprém.

<http://mek.oszk.hu/01600/01668/01668.pdf>

1996 *Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok? Kisebbségi szereptudat és tájegységi autonómia változása egy regionális térben*. (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 4.) MTA Politikatudományi Intézete, Budapest.

Ángyán József

2003 *Védett és érzékeny természeti területek mezőgazdálkodásának alapjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Bánkiné Molnár Erzsébet

1999 Lükő Gábor szerepe a Bugaci Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény létrehozásában. In Pozsgai Péter (szerk.): *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*. Táton Kiadó, Budapest, 379–388.

Berényi Ágnes

2017 Szemelvények a Székely gényűű néprajzi háttéréhez. In Szalay István (szerk.): *A székely gényűű. Haszonállat-fajtavédelem a Kárpát-medencében*. Mezőgazda Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 49–58.

Béres Sándor

2019 Juhásziskola. *Honismeret* XLVII. (1) 26–29.

Bognárné Kocsis Judit

2010 *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban.*
Doktori Értekezés, Pannon Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Veszprém.

Borzsák Endre

1937 Juhhús a népi táplálkozásban. *Ethnographia* XLVIII. (1) 199–202.

1964 A meddőnyáj. *Ethnographia* LXXV. (4) 557–577.

2009 *Juhászok, betyárok, garabonciások.* Borzsák Endre Hagyományőrző Egyesület, Monor.

Czégényi Dóra

2016 Keszeg Vilmos (szerk.): Nagy Ödön szórványlelkész és néprajzkutató. Kolozsvár, EXIT Kiadó–Erdélyi Református Egyházkerület, 2015. 284p. *Ethnographia* CXXVII. (3)494–496.

Davis, Peter

2004 Ecomuseums and the Democratisation of Japanese Museology. *International Journal of Heritage Studies* X. (1) 93–110.

Erdei Ferenc

1970 A belterjességi fogalom közgazdasági–agrargazdasági értelmezése. *Ethnographia* LXX XI. (2–4)167–186.

Filep Antal

2009 Györffy István élő öröksége. 125 éve született, 70 éve hunyt el a magyar néprajz klasszikus mestere. *Széphalom* XIX. 517–537.

FöldiÁdám – FöldiGyula – SáfárLászló

2016 *A „magyar juh” hortobágyi (magyar) racka*. Magyar Juh- és Kecsketenyésztő Szövetség, Budapest.

Gebauer Hanga

2016 Egy korai kutatás eredményei. Györffy István a Fekete-Körös völgyében. *Honismeret* XL IV.(4) 23–26.

Gönyey (Ébner) Sándor

1934 Nagybajomi kapcások ősi gyapjúkallója. *Néprajzi Értesítő* XVI. (1–2) 43–45.

Györffy István

1916 Dobrudzsa. *Földrajzi Közlemények* XIV. (7) 390–405.

1930 *Magyar népi hímzések I. A cifraszűr*. Szerzői kiadás, Budapest.

1934 Juhtartás és tejgazdaság Kalotaszegen. *Néprajzi Értesítő* XVI. (1–2) 48–50.

1939 *A néphagyomány és a nemzeti művelődés. A magyar táj és népismeret könyvtára* 1. Egyetemi Néprajzi Intézet, Budapest.

Hankó Béla

1933 *A hajdani Alföld ősi állatvilága*. Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottsága, Debrecen.

1939 *Állatfajvédelem*. Különnyomat. *Magyar Szemle* XXV. (1–4) 4–8.

1941 Az ősmagyar fekete juhnyáj. *Hortobágyi Múzeum Kiadványai* 24. Hortobágyi Múzeum, Debrecen.

Illyés Gyula

1939 A magyar nép tudósa. Györffy István halálára *Nyugat* XXXII.(12)

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00647/20808.htm>

Karácsony Sándor

1939 *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja*. Exodus Kiadás, Budapest

Kirksey, S. Eben – Helmreich, Stephen

2010 The emergence of multispecies ethnography. *Cultural Anthropology* XXV. (4) 545–576.

K. Kovács László

1974 Györffy István mint egyetemi tanár. *Ethnographia* LXXXV. (1) 138–142.

2008 *A Borsa-völgyi juhászat*. Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet, Budapest

Klinghammaer István

2015 Tudomány–politika–térkép. Györffy István balkáni és törökországi néprajzi térképezése.
Külügyi Szemle
XIV
.
(4) 141–147.

Malinowski, Bronislaw

2002 A nyugat-csendes-óceáni térség argonautái. *Café Babel* (36) 43–57.

file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/36_Sziget_Malinowski.pdf

Málnási Ödön

1928a *Arégi magyar juhászat*. Egyetemi Nyomda, Budapest

1928b A szoboszlai juhászat. *Néprajzi Értesítő* XX. (2) 57–78.

Nagy Ödön

1938 A mezőpaniti juhtenyésztés. *Ethnographia* XLIX. (1–2) 185–191.

1992 A havadi juhtenyésztés. In Keszeg Vilmos (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 24–36.

Oroszi Sándor

1992 *A természetvédelem története Magyarországon 1945–ig*. (Erdészettörténeti Közlemények 7.) Országos Erdészeti Egyesület, Budapest.

Paládi–Kovács Attila

2014 A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. In Alabán Péter (szerk.): *Örökség, hagyomány, néprajz*, Új Ózdért Közhasznú Egyesület, Ózd, 33–45.

Selmeczi Kovács Attila

1981 *Györffy István*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Szalay István

2017 A székely géngyűrű történeti és néprajzi gyökerei. In Szalay István (szerk.): *A székely géngyűrű. Haszonállat-fajtavédelem a Kárpát-medencében*. Mezőgazda Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 25–49.

Tálasi István

1936 *A kiskunsági pásztorkodás*. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézet, Budapest.

1939 Bakonyi pásztorkodás. *Ethnographia*L. (1–2) 9–37.

Vargha László

1937 A Magyar Skansen. *Ethnographia* XLVIII. (1) 330–340.

Vargyas Lajos

1956 Györffy István az Alföld etnográfusa. (Előszó) In Györffy István. *Nagykunsági Krónika*. S zépirodalmi Kiadó, Budapest, 5–22.

Winkler Ferenc

2004 A szabadtéri néprajzi gondolat előzményei és eszmetörténeti összefüggései. In Király István Szabolcs (szerk.): *Somogyi Múzeumok Közleményei*. XVI. Somogy megyei Önkormányzati Hivatal, Kaposvár, 431–454.

[1] Illyés Gy. 1939.

[2] Béres S. 2019. Aki hasonló tapasztalatra vágyik, ma is juhászbojtárként tehet rá szert. Magyarországon a juh az egyetlen jószág, amit még télen is sok helyen legeltetnek, és a legértékesebb munkaerő az olyan bojtár, aki erre vállalkozik. Az interneten sok álláshirdetés található, példának itt van egy: „Várpalota, Veszprém. 260 000Ft/hó. Juhász állást kínálok! Várpalota külterületén, 350–400 hasas birka kihajtásához keresek embert. Szállás adott, havi bérezés 180eFt/hó!”

(Forrás: https://allas.jofogas.hu/veszprem/Juhasz_allas_84702242.htm#xtor=AL-182&xts=434551 Letöltés: 2019. március 9.)

[3] Filep A. 2009.

[4] Malinowski, B. 2002. 44.

[5] A fajtaváltozat szabatos, de viszonylag jó forrásfelhasználással megírt biológiai, gazdasági és kultúrtörténeti leírását adja: Földi Á. – Földi Gy. – Sáfrány L. 2016.

[6] Erdei F. 1970. Nagyon általánosan úgy is mondható, hogy a néprajztudomány Magyarországon a belterjesítés során a kultúrából kiszorított értékeket igyekszik feltárni és örökségvédelmi okból teaurálni.

[7] Csábító a gondolat, hogy írásunk az elsők között népszerűsítse magyarul a *multispecies ethnography* elgondolásait, helyette mégis javaslom a témában érdeklődőknek: Kirksey, S. E. – Helmreich, S. 2010.

[8] Györffy István kunnak tartotta magát. Ez a származás alapú csoporttudat ma is élő és megtapasztalható. A „kun tudatnak” pedig szerves része az őshonos tájfajtákhoz való jelképes vagy hétköznapi kötődés, amit 2016–2017-ben folytatott karcagi terepmunkámon is megtapasztalhattam. A kun származási alapú csoporttudatról A. Gergely A. 1996.

[9] Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Fényképtár

[10] Györffy I. 1930. 8.

[11] Kilnghammaer I. 2015. 141. Az expedíció gyűjtéseinek, jegyzeteinek jelentős része Törökországban maradt, de egyes adatok így is bekerültek a néprajzi irodalomba. Például Gönyey közli Györffytől egy kis-ázsiai kézi gyapjúványoló rajzát. Gönyey (Ébner) S. 1934. 44.

[12] Györffy I. 1916. 395–398.

[13] Vargyas L. 1956. 22.

[14] A. Gergely A. (é.n.) 51.

[15] Gebauer H. 2016. 23.

[16] A. Gergely A. (é.n.) 52.

[17] Vargyas L. 1956.

[18] Györffy I. 1939. 47–48.

[19] Györffy I. 1939. 50.

[20] Ángyán J. 2003. 305–338., Szalay I. 2017.

[21] Györffy 1934.

[22] Málnási Ö. 1928a., 1928b. Györffy István ugyancsak 1928-ban, a *Néprajzi Értesítő* az évi első füzetében közölte

Takarás és nyomtatás az Alföldön

című tanulmányát. A máig meghatározó tanulmány elkészítése mellett volt ideje és szándéka Málnási munkájának elősegítésében. Szakmai tisztánlátását igazolja, hogy a tudományosan elhanyagoltabb mezőgazdaságot kutatta, és a szívének feltételezhetően kedvesebb pásztorkodás vizsgálatára másokat is bátorított.

[23] Málnási Ö. 1928b. 57.

[24] Málnási Ö. 1928b. 78.

[25] Czégényi D. 2016. 494.

[26] K. Kovács L. 1974. 138.

[27] Nagy Ö. 1938., 1992.

[28] Tálasi I. 1936.

[29] Tálasi I. 1939. 10.

[30] Filep Antal szíves közlése nyomán.

[31] K. Kovács L. 2008.

[32] *Juhtartás a Hortobágyon*. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Filmtár. NM Film 011., *Magyar juhnyáj a Hortobágyon*. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Filmtár. NM Film 012. K. Kovács nyomdokain fejlődött ki Földes László páratlan juhászati kutatómunkája.

[33] Györffy István hivatalos ajánlólevele Borzsák Endre számára. 1938. június 9., Borzsák E. 2009. 205.

[34] Borzsák E. 1937.

[\[35\]](#) Borzsák E. 2009. 7.

[\[36\]](#) Borzsák E. 2009. 8.

[\[37\]](#) Bereczky I. 1979.

[\[38\]](#) Ezen a téren Györffy joggal tekinthető az „ökomúzeum” irányzat hazai előfutárának. Davis, P. 2004.

[\[39\]](#) Borzsák E. 1964. 557.

[\[40\]](#) Selmeczi Kovács A. 1981. 159., K. Kovács L. 1974. 138.

[\[41\]](#) Borzsák E. 2009. hátsó borító

[\[42\]](#) Vargha L. 1937. 339.

[\[43\]](#) Selmeczi Kovács A. 1981. 87–89.

[\[44\]](#) Paládi-Kovács 2014. 38–39.

[\[45\]](#) Maga vitéz Málnási Ödön filozófiai és jogi doktorátusa mellett, tanárként és közszereplőként foglalkozott a témával. Témaválasztása és szövege megmutatja, hogy a magyar juh megmentése jelképes értelmezést kapott a korszakban.

[46] Hankó B. 1933. Az árvízszabályozásokra ma is úgy tekint a közvélemény, mint „honfoglalásra”. Azóta azonban mind történetileg, mind ökológiaileg egyre nyilvánvalóbb, hogy a rendszer felülvizsgálatra szorul és felelőssé tehető számos ökológiai gyökerű társadalmi és gazdasági problémánkért.

[47] Oroszi S. 1992. 155.

[48] Karácsony S. 1939., Györffy I. 1939. 8–11.

[49] Bognárné Kocsis J. 2010. 59–87.

[50] Hankó B. 1939. 8., Györffy is említi a lenghorn tyúkfajta honosításának kudarcát példaként. Györffy I. 1939. 47.

[51] Györffy I. 1939. 49.

[52] Oroszi S. 1992. 125–126.

[53] Oroszi S. 1992. 160.

[54] Oroszi S. 1992. 156–157.

[55] Györffy I. 1939. 49–50.

[56] Vargha L. 1937. 334.

[57] Winkler F. 2004. 445.

[58] Bánkiné Molnár E. 1999.

[59] Hankó B. 1941.

[60] Debrecen vidékén ma is az egy tulajdonoshoz tartozó juhok csoportja a falka. Egy pásztor keze alá adott több falka alkotja a nyáját.

[61] Hankó B. 1941. 24–28. Juhos Kovács János volt sokáig a színváltozat fenntartója, aki tudatos hagyományőrzőnek tekinthető, miközben körülötte már mindenki felhagyott a fajtaváltozat kevésbé gazdaságos tartásával. Utódai ma is tartják a fajtaváltozatot a debreceni gyöpön.

[62] Hankó B. 1941. 27.

[63] Hankó B. 1941. 26.

[64] Berényi Á. 2017. 49–50.

[65] A Magyar Juh– és Kecsketenyésztő Szövetség adatai.
https://mjkszh.hu/sites/default/files/pdf/idk01oan93387_0.pdf

[66] Földi Á. – Földi Gy. – Sáfrány L. 2016. 46.

[\[67\]](#) Berényi Á. 2017.